

Бринцев О.В.,

*асистент кафедри підприємницького та міжнародного приватного права
Національної юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук, м.Харків*

ВИЗНАННЯ ПРАВА ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА

Наш погляд, вельми цікавим і значущим на сучасному етапі розвитку цивільного права України є питання про розвиток системи способів захисту права, вдосконалення окремих із існуючих способів захисту та розроблення нових, таких, що відповідають вимогам часу способів захисту права.

Одним із універсальних способів захисту права, який має велику питому вагу у практиці правозастосування, а тому є вельми значущим, є визнання права. З огляду на передбачувані зміни в цивільному законодавстві України розглянемо цей спосіб захисту права, з урахуванням його сучасної правової регламентації, існуючих в доктрині думок та з урахуванням змін, передбачених проектом Цивільного кодексу України.

При цьому ми вважаємо за доцільне акцентувати увагу на визначенні змісту цього способу захисту права, підстав для його застосування та кола осіб, що мають право його застосовувати.

Зміст визнання права в загальному вигляді полягає в підтвердженні існування певного права. Т.С.Абова відмічає, що цей спосіб захисту є належним інструментом у випадках, коли необхідно зняти сумніви в належності права даному підприємству або визнати відсутність такого у його контрагента [1, с.121].

Формулювання “про визнання права”, на наш погляд, допускає можливість пред’явлення позовів не тільки суто про визнання права, а й про визнання обов’язків другої сторони, визнання відповідача таким, що втратив право, визнання припинення обов’язків, визнання наявності правовідносин, визнання їх відсутності і т. ін.

Так, аналізуючи судову практику, бачимо, що суди в своїх рішеннях підтверджують не тільки існування права, а і, у відповідних випадках, – існування обов’язків. Зокрема, задовольняючи позови іноземних інвесторів до держави Україна про визнання права на застосування спеціального законодавства про захист інвестицій, яке діяло на момент реєстрації інвестиції, крім інших, суди задовольняли вимоги про визнання обов’язків Державної митної служби України здійснювати митне оформлення вантажів, які надходять на користь відповідних підприємств з іноземними інвестиціями в порядку, який діяв у 1992-1993рр.

Характерною рисою визнання права є те, що цей спосіб не створює нових матеріальних правовідносин, відмічає С.М. Братусь [2, с.70]. У цьому разі лише підтверджуються існуючі права та обов’язки.

Як свідчить практика правозастосування, необхідність підтвердження існування прав та обов’язків може спостерігатися у відносинах як між рівними суб’єктами, так і між суб’єктами, що перебувають у стані влади-підкорення. Тому визнання права є придатним для застосування, і в приватноправових і в публічно-правових відносинах та може служити способом вирішення як приватноправових спорів, так і публічно-правових.

Підстави для висунення вимог про визнання права виникають тоді, коли наявність і зміст прав неоднаково усвідомлюються та оспорується суб’єктами матеріально-правових відносин, відмічає О.П. Вершинін [3, с.17].

На думку деяких вчених, позов про визнання права може пред'являтися лише в тому разі, коли право ще не порушене. Можливість бути пред'явленим на захист не порушених, а оспорюваних суб'єктивних прав є характерною рисою визнання права, яке відрізняє його від інших способів захисту права [4, с.131].

Дещо ширше коло подстав окреслює В.Л.Яроцький. Він відмічає, що необхідність висування вимоги про визнання права може виникнути у зв'язку із порушенням, оспорюванням права та невизнанням права іншими особам [5, с.144].

На наш погляд, ця позиція є правильною, оскільки передбачає всі можливі перешкоди у здійсненні права. Дійсно, порушення права не може бути усуненим, і, відповідно, право захищеним, а спір вирішеним, у разі застосування одного тільки способу визнання права. Але це не виключає можливості (а в деяких випадках – необхідності) застосування визнання права для захисту порушеного права. Цей спосіб може бути передумовою застосування інших способів та разом з ними захищати право шляхом його визнання і усунення його порушення.

З іншого боку, вважаємо за доцільне включити в коло підстав застосування цього способу такої підстави, як невизнання права, оскільки в цьому разі охоплюються і такий засіб протиборства в конфлікті, як ухилення від здійснення будь-яких дій. Саме таку позицію втілено у проекті Цивільного кодексу України, ст. 14 якого проголошує право кожної особи на захист у разі його порушення, оспорювання та невизнання. Відмітимо, що невизнання права є підставою для застосування цього способу захисту права і є його характерною рисою.

Іноді приводом для пред'явлення позову з проханням визнати право може бути загроза невизнання такого права сторонніми особами в майбутньому [5, с.144]. Ця позиція видається нам правильною. Вона знайшла своє підтвердження і в правозастосовчій практиці, що відмічено, зокрема, в довідці Верховного Суду України від 10.05.2000р. №6/2/2000 «Про застосування судами законодавства про іноземні інвестиції при розгляді справ по позовах іноземних інвесторів і підприємств з іноземними інвестиціями до держави Україна в особі митних, податкових і інших державних органів про визнання права на державні гарантії у випадку зміни законодавства, встановлені Законом України «Про іноземні інвестиції» від 13 березня 1992 року. Нею встановлено, що попереднє звернення іноземного інвестора до державних органів з вимогою про застосування спеціального законодавства, що діяло на момент реєстрації іноземних інвестицій, не є обов'язковим і не позбавляє права іноземного інвестора звернутися з таким позовом безпосередньо до суду, оскільки небажання застосувати таке законодавство з'ясовується під час здійснення підприємницької діяльності.

У разі задоволення судом, арбітражним або третейським судом позовних вимог про визнання права (у разі оспорювання чи невизнання) або інших подібних вимог правовий спір вважається вирішеним, а право остаточно захищеним тільки тоді, якщо такі вимоги не підлягають примусовому виконанню, а виконання такого рішення суду не передбачає вчинення будь-яких дій. У цьому разі моменти завершення діяльності по захисту права і по вирішенню спору збігаються.

Із аналізу норми ст.6 ЦК України випливає, що позов про визнання права може бути пред'явлений навіть і тоді, коли правовідносини, до змісту яких входило суб'єктивне право, про захист якого йдеться мова, вже припинилися.

Вважаємо справедливим твердження про те, що допустимим є пред'явлення позову про визнання не тільки речового або іншого абсолютного права, а й права, яке становить зміст зобов'язання [4, с.131]. Зокрема, це можливо в разі оспорювання вчиненої угоди (ч.2 ст.46 ЦК України). В таких випадках позов про визнання права може бути сформульований як заява про визнання угоди дійсною, про визнання угоди укладеною.

Загальні положення цивільного права

В коло осіб, що мають право застосовувати такий спосіб захисту, як визнання права, на думку В.Л.Яроцького, входять державні органи (суд, арбітражний і третейський суд) [5, с.144]. О.П.Вершинін також вважає, що визнання права є прерогативою владних органів. Визнання права самими суб'єктами, на його думку, є нормальною реалізацією прав та обов'язків, а не захистом права [3, с.17].

Т.Є.Абова, навпаки, стверджує, що захист за допомогою визнання права здійснюється не тільки шляхом прийняття відповідним органом рішення про визнання наявності чи відсутності права у підприємства або організації, а й в претензійному порядку – шляхом визнання наявності або відсутності відповідних прав боржником [1, с.121].

Вважаємо правильною останню позицію з таких міркувань. По-перше, закріплення в ст. 6 чинного ЦК та ст. 15 проекту Цивільного кодексу України положень про те, що суд здійснює захист прав шляхом визнання права, не означає, що визнання права чи інші способи захисту права може здійснювати лише суд. Цей перелік вказує на повноваження суду щодо застосування універсальних способів захисту права, не обмежуючи повноважень інших осіб.* По-друге, ми не можемо погодитись з тим, що визнання права боржником у претензійному порядку є проявом нормальної реалізації прав. Поява претензій є елементом механізму захисту права, котрий свідчить про існування правового спору, наявність перешкод у здійсненні права (реальних чи удаваних), а відтак і про відсутність “нормальної реалізації прав” і потребу в їх захисті.

Отже, в підсумку констатуємо наступне. Зміст визнання права становить підтвердження існування певного права, або підтвердження відсутності права, підтвердження існування обов'язку, правовідносин і т. ін. Підставами для застосування цього способу захисту права є порушення, оспорування, невизнання права чи загроза вчинення таких дій у майбутньому. Особами, які можуть застосовувати визнання права, є суд та самостійно учасники правовідносин, а саме – зобов'язана особа (боржник).

Література

1. Абова Т.Е. *Охрана хозяйственных прав предприятий*. – М.: Юрид. лит., 1975. – 216 с.
2. Братусь С.Н. *Юридическая ответственность и законность*. – М.: Юрид. лит. 1976. – 215 с.
3. Вершинин А.П. *Способы защиты гражданских прав в суде. Диссертация в виде научного доклада ... д-ра юрид. наук.* – СПб., 1998. – 55с.
4. Притика Д.М., Карбань В.Я., Ротань В.Г. *Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4-х т. Т.1.* – Київ-Севастополь: Інститут юридичних досліджень, 2000. – 944 с.
5. *Цивільне право України. Частина перша: Підручник для студентів юрид. спец. Вищ. закладів освіти / За ред проф. Ч.Н.Азімова, доцентів С.Н. Пристути, В.М. Ігнатенка.* – Харків: Право, 2000. – 368 с.

*Цей аргумент стосується можливості учасників правовідносин самостійно застосовувати переважну більшість і інших способів захисту права, викладених в нормах права.